

Творчі підходи до роботи над заголовком художнього твору

Світлана Жила,
завідувач кафедри української мови
і літератури
Чернігівського НПУ імені Т.Г. Шевченка,
доктор педагогічних наук, професор

У статті досліджуються особливості підготовки студентів до роботи над заголовком художнього твору.

Ключові слова: заголовок, підзаголовок, творчість.

Загальновідомо, що заголовок художнього твору (назва, яка пишеться або друкується над текстом) має магичну силу. Вона або притягує, або відштовхує читача, і тому одне із правил письменника: ввіймати реципієнта в читацькі сіті за допомогою заголовка як згустка енергії. Поети, прозаїки й драматурги, ділячись секретами своєї творчості, відзначають, що багато часу витрачають на придумування заголовка. Роман Іванчук пише: "Не знаю хто як, а я не можу розпочати роботу над твором, не придумавши заздалегідь заголовка. Та й етимологія цього терміна надто прозора й адекватна — голова, начало..."

У романі, повісті, новелі заголовок є організуючим ядром, концептуальним згустком, мигдаликом, у якому, немов у генах, запрограмована життєва функція персонажів, проблематика твору, його художня доцільність, а часто й композиція. Твір без заголовка не запам'ятовується.

...Це так само, якби в людини відібрали ім'я: як без імені просигналізувати її образ?... Отже, як на мене, без заголовка написати твір неможливо, а якщо й з'являється така спроба, то має вона вигляд фрагмента, заготовки або ж аморфної словесної матерії" (1, с. 196).

Особливу роль відіграють назви поетичних збірок. Академік НАН України Іван Дзюба про вишуканість заголовків поетичних збірок Ліни Костенко писав: "Назви... не є випадково обраними, приблизно характеристичними, вони — точні метафори-дефізи, етичний і емоційний ключ до розмаїття тем і мотивів" (2, с. 191).

Письменники й літературознавці стверджують: назва (хоча вона й стисла) — це душа твору.

Справді, треба мати неабияке чуття і вміння, щоб двома — трьома словами окреслити душу. Енергія заголовка йде з енергії серця письменника. Щоб народилася назва твору, письменникові, як і золотошукачеві, часто треба багато перевернути словесної руди. Назва, як правило, витікає з домінантної ідеї твору, сюжету, системи основних персонажів. Вона має бути стислою і точною, мати глибоку змістовність і виразність. Не випадково ж Борис Антоненко-Давидович уважав, що заголовок тексту є його мікроанотацією. Придумати лапідарний (стислий, виразний) заголовок — це ми-

стецтво. Поширеними є символічні заголовки: поетичні збірки "Стилет і стилос" Євгена Маланюка, "Три перстені" Богдана-Ігоря Антонича, "Гіацинтове сонце", "Річка Геракліта" Ліни Костенко; романи "За ширмою" Бориса Антоненка-Давидовича, "Циклон", "Тронка", "Собор" Олеся Гончара, "Жовтий князь" Василя Барки, "Вир" Григорія Тютюнника, "Мальви", "Орда", "Вогненні стовпи", "Четвертий вимір" Романа Іванчука, "Листя землі" Володимира Дрозда, "Рекреації", "Московіада", "Перверзія", "Дванадцять обручів" Юрія Андруховича, "Вербовая дощечка" Теодозії Зарівни.

Багато заголовків художніх творів мають характер метафори: збірка поезій "Сонячні кларнети" Павла Тичини, збірка повістей "Неопалима купина" Сергія Плячинди і Юрія Колісниченка, роман "Солодка Даруся" Марії Матіос (визначення авторське, письменниця писала: "... всі мої літературні дарусі... — це своєрідна метафора, спроектована через Буковину і Галичину на всю Україну" (3, с. 358);

— оксиморону збірка поезій "Веселий цвинтар" Василя Стуса; метонімії "Борислав сміється" Івана Франка; порівняння "Три як рідні брати" Юрія Федьковича;

— алегорії "В путях шайтана" Михайла Коцюбинського, "Бур'ян" Андрія Головка, "Країна Ірредента" Романа Іванчука;

— іронії "Добрий заробок" Івана Франка, "Мужицька арихметика" Степана Васильченка, "Кінний міліціонер", "Усе може бути" Бориса Антоненка-Давидовича, "Сонта Лучія в кирзових чоботях" Марини Павленко;

— гротеску "Патріота Іван" Володимира Самійленка, "Прозасідалися" Володимира Маяковського;

— пародії "Дума-цяця", "Ода на Індіка" Володимира Самійленка.

Часто письменники називають твори ім'ям головного персонажа, наприклад: романи "Святослав" і "Володимир" Семена Скляренка; "Євпраксія", "Роксолана" Павла Загребельного; "Маруся Чурай" Ліни Костенко; "Марія Башкирцева" Михайла Слабошпицького; "Соломія Крушельницька" Валерії Врублевської; повісті "Роксолана", "Лисавета Гулевичівна", "Феофан

Прокопович", "Максим Березовський", "Артем Ведель" Сергія Плачинди і Юрія Колісниченка; драми "Богдан Хмельницький", "Маруся Богуславка", "Тарас Бульба" Михайла Старицького, "Сава Чалий" Івана Карпенка-Карого, "Мина Мазайло" Миколи Куліша, "Ярослав Мудрий" Івана Кочерги.

Бувають пейзажні заголовки: "Над Німаном" Елізи Ожежко, "Зачарована Десна" Олександра Довженка, "Над плесом Дніпра" Миколи Луківа, "Голубий Дунай" Олеся Гончара, "Світанок над морем" Юрія Смолича.

Іноді назвами творів стають місця, де відбуваються події: "Кавказ" Тараса Шевченка, "Батурин", "Полтава", "З-під Полтави до Бендер" Богдана Лепкого, "Берестечко" Гната Хоткевича і Ліни Костенко, "Альпи", "Злата Прага", "Таврія", "Перекоп" Олеся Гончара, "Ольвія" Валентина Черемиса.

В українській літературі можемо виділити архетипні заголовки: "Земля" Ольги Кобилянської, "Мати", "У полі" Олександра Довженка, новела "Батько" Романа Іваничука, притча "Сила родини" Олеся Паламарчука.

Інколи назви творів мають соціальне звучання: "Знедолені" Віктора Гюго, "Повія" Панаса Мирного, "Пропаша сила" Панаса Мирного й Івана Білика, "Палій", "Злодій" Василя Стефаника, "Чумаки", "Бурлака", "Підпанки", "Наймичка" Івана Карпенка-Карого, "Основи суспільності" Івана Франка, "Голота" Володимира Винниченка.

А інколи в основі заголовка є час, в який моделюється картина світу, скажімо, роман Віктора Гюго "93 рік", роман Юрія Смолича "Рік народження 1917".

У романі Івана Білика "Похорон богів" 15 розділів мають назви, де ключовим словом є рік, в який кояться події: "Року 974-го", "Року 975-го", "Року 976-го", "Року 977-го", "Року 978-го", "Року 979-го", "Року 980-го", "Року 981-го", "Року 982-го", "Року 983-го", "Року 984-го", "Року 985-го", "Року 986-го", "Року 987-го", "Року 988-го", а в підрозділах йдуть заголовки типу "Місяця січня в шостий день", "Місяця березня в третій день", "В літо 1410-е".

Роман Павла Загребельного "Диво", який має три часові плани: перша половина XI століття — час спорудження знаменитої Софії Київської, храму, що став дивом для всього світу, роки II світової війни, коли нависла небезпека над архітектурним шедевром, і 60-ті роки XX століття. Якщо читач познайомиться з назвами розділів твору, то переконається, що чергування часових шарів створює мінливу композиційну мозаїку: часи Київської Русі, воєнне лихоліття другої світової, часи сучасні, і знову давні. Ось які назви мають кілька початкових розділів роману: "1965 рік. Провесінь. Надмор'я", за ним — "Рік 992. Великий сонцестій. Пуца", далі — "1941 рік. Осінь. Київ", а ще далі — "Рік 1004. Весна. Київ". Розділи, присвячені долі майстра Софії Київської Сивоокові, мають такі заголовки: "Рік 992. Великий сонцестій. Пуца", "Рік 1004. Весна. Київ", "Рік 1004. Літо. Радогость", "Рік 1004. Літо. Болгарське царство", "Рік 1014. Осінь. Константинополь", "Рік 1026. Літо. Константинополь", "Рік 1028. Теплінь. Київ", "Рік 1032. Київ", "Рік 1037. Осінній сонцеворот. Київ".

У світовій і українській літературі поширені біблійні заголовки: "Псалми Давидові", "Ісаія. Глава 35" Тараса

Шевченка, "Вода з каменю" Романа Іваничука, "Сад Гетсиманський" Івана Багряного.

Розповсюдженими є міфологічні назви творів: оповідання "Мертвецький великдень" Григорія Квітки-Основ'яненка, поема "Відьма" Тараса Шевченка, повість "Тіні забутих предків" Михайла Коцюбинського, поетична збірка Василя Пачовського "Ладі й Марені терновий огонь мій", поезії "Див", "Див кличеть", "Над світом кличе чорний Див", "Перун" Олекси Стефановича, роман Докії Гуменної "Золотий плуг", збірка В.Нечерди "Лада", збірка Ігоря Калинця "Вогонь Купала", "Світогляд Святовида", "Міф про козака Мамая", "Ладі і Марені", повість Володимира Дрозда "Ірій", оповідання "Відьма", "Перелесник" Валерія Шевчука із другої частини роману "Дім на горі" — "Голос трави", "Меч Арея" Івана Білика.

Народні приказки і прислів'я, усталені вислови можуть послужити письменникові й стати заголовком твору: "Вчи лінового не молотом, а голодом", "Се така баба, що чорт їй на махових вилах чоботи оддавав", "Не в добрий час", "Розумний бреше, щоб правди добути" Олекси Стороженка; оповідання "Хоч з моста та в воду", "Проти сили не попреш, з чим родився, з тим і вмреш" Анатолія Свидницького; оповідання "Лихий попутов" і роман "Хіба ревуть воли, як ясла повні?" Панаса Мирного; роман Олександра Кониського "Не даруй золотом, та не бий молотом", незакінчений роман "Не спитавши броду" Івана Франка, п'єси "Пошився в дурні", "Дай серцеві волю, заведе в неволю", "Доки сонце зійде, роса очі виїсть" Марка Кропивницького; п'єси "За двома зайцями", "Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка", "Крути та не перекручуй" Михайла Старицького, драми "Лиха іскра поле спалить і сама щезне", "Розумний і дурень" Івана Карпенка-Карого; романи "Козацькому роду нема переводу" Олександра Ільченка; "На коні й під конем" Анатолія Дімарова, "Правда і кривда" Панаса Стельмаха, повість "Просили тато — мама..." Марії Матіос.

Принагідно зазначимо, що такі назви художніх текстів, як "Лихо з розуму" Олександра Грибоєдова, "Конотопська відьма" Григорія Квітки-Основ'яненка, "Лихо давнє і сьогочаснє" Панаса Мирного, "Коні не винні" Михайла Коцюбинського стали крилатими виразами і вживаються в усній мові поряд із прислів'ями і приказками.

Художньо ефективним є використання утинок українських народних пісень для назв художніх творів. Наприклад, Михайло Старицький виносить слова відомої пісні у заголовок драми "Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці", на сюжет цієї ж популярної у народі балади Ольга Кобилянська пише повість "У неділю рано зілля копала".

Володимир Винниченко кожному з оповідань циклу "Намисто" дав назву народної пісні: "Віють вітри, віють буйні...", "Гей, хто в лісі, обізвися...", "Гей, ти, бочечко...", "Ой випила, вихилила...", "Гей, не спиться...", "Гей, чи пан, чи пропав...", "Та немає гірш нікому...", "За Сибіром сонце сходить..."

Заголовки цих оповідань умотивовані, бо, по-перше, наратор ("голос", який промовляє) природно наближає повість до пісень, а по-друге, якоюсь мірою назва кожного з оповідань цього циклу визначає і його

основу тональність, є начебто пісенним супроводом до розповіді.

Юрій Смолич роман називає однією з найпопулярніших пісень "Рева та стогне Дніпр широкий" (вступ до балади "Причинна" Тараса Шевченка), що стала національним гімном.

Панас Стельмах дає заголовок роману "Кров людська — не водиця" з однойменної народної пісні.

Поштовхом до написання улюбленої новели Григоря Тютюнника стала пісня сліпого бандуриста в Будинку творчості, а в тій пісні слова "три зозулі з поклоном". Биття серця було таким сильним, сила враження — поштовху, спонуки такою великою, що письменник навіть не дослухав до кінця виступу, а пішов у кімнату і став писати перші рядки новели "Три зозулі з поклоном". П.Засенко згадував: "Як Тютюнник читав свою новелу "Три зозулі з поклоном"! Як він читав! Він...й написав її на одному подиху, як то буває в поета. Та новела, як і чимало інших, жила в ньому давно, ще малечку, а прийшов час їй народитися — вона й з'явилася на світ. Автор сам любив її якоюсь тривожною любов'ю (4, с.283).

Часто письменники дають своїм творам казкові заголовки: повість Панаса Мирного "Казка про Правду і Кривду"; цикл оповідань для дітей Михайла Коцюбинського "П'ять казочок"; "Казочка про край царя Гороха", "Давня казка", "Осінь казка" Лесі Українки, п'єса "Батькова казка" ("Гріх і покаєння") Івана Карпенко-Карого; п'єса Спиридона Черкасенка "Казка старого млина"; поема Павла Тичини "Івасик-Телесик"; "Казка про Івана Голика" Леоніда Первомайського; п'єса "Котигорошко" Анатолія Шияна; новела Миколи Хвильового "Кіт у чоботях"; "Пан Ніхто", "Дурні казки", "Львівська казочка про Росаву, Кришталеву гору і Тернову дудку" Ігоря Калинця.

Поширеними в українській літературі є притчові назви художніх творів: цикл "Притчі" зі збірки Франка "Мій Ізмарагд" ("Притча про красу", "Притча про життя", "Притча про смерть", "Притча про віру"), "Притчі про правдиве життя" І. Крушельницького, "Притча про ріку" Ліни Костенко.

В основі заголовків багатьох текстів лежать анекдотичні оповіді: "Салдаський патрет", "Підбрехач", "Пархімове снідання" Григорія Квітки-Основ'яненка; водевіль "Москаль-чарівник" Івана Котляревського; "Пеня" Л. Глібова; "По чому дурні", "Пан і Іван в дорозі", "Чи високо до неба", "Циган на сповіді", "Варена сокира", "Добре торгувалось", "Найкращий сон", "Піп і чужа молодичка" зі збірки "Співомовки" С. Руданського; сатиричні поезії "Мудрий кравець", "Невдячний кінь", "Сміливий чоловік" В. Самійленка.

Широко використовують заголовки із народної прози, легенд у своїй творчості такі письменники, як Г. Квітка-Основ'яненко (повість "Конотопська відьма", оповідання "От тобі й скарб", "Мертвецький великдень"), П. Білецький-Носенко (казка "Вовкулака"), М. Вовчок ("Чортова пригода"), О. Стороженко (оповідання "Закоханий чорт", "Жонатий чорт", "Чортова корчма", повість "Марко Проклятий"), П. Куліш (роман "Чорна рада", історичні драми "Байда", "Петро Сагайдачний"), С. Руданський (поема "Віщий Олег"), О. Кониський ("Панська воля"), Г. Хоткевич (повість

"Довбуш"), Н. Кобринська ("Відьма", "Хмарниця"), Леся Українка ("Орфееве чудо", "Про велета"), Ю. Олійський (історичні романи "Іду на вас", "Ідоли пануть", "Золотий лев"); М. Старицький (повість "Заклятий скарб", "Подільська легенда"); С. Васильченко ("Чарівний млин", "Відьма", "Чорні маки" та інші); В. Королев-Старий ("Нечиста сила", "Для дорослих казки та легенди"); Наталена Королева ("Старокиївські легенди"); Р. Федорів ("Рудий опришок", "Квіт папироті", "Танець Чугайстра"); Ірина Калинець (поема "Осліплення Василька Тербовельського", "Дорошенко" зі збірки "Остання з плакальниць"); Ліна Костенко ("Чадра Марусі Богуславки", "Князь Василько", "Горислава — Рогніда", "Стара церковця в Лемешах" та інші).

Буває, що письменники своїм творам дають вигадані, примхливі, химерні, а то й чудернацькі заголовки. Наприклад, Станіслав Бондаренко дає романові назву, права частина якої читається навиворіт до лівої частини: "От я вся — я свято" (підзаголовок "Віхола лохів": роман для високочоліх майже без убивств).

Марія Матіос назвою роману "Майже ніколи не навпаки" скеровує читача до думки, що текст має різні прочитання, не вичерпується до дна. Заголовок справді вигадливий. Літературознавець Дмитро Дроздовський, аналізуючи твір, писав: "Сама назва роману теж незвичайна. Назва — не предмет, не вербальний образ, у якому є семантична номінативна домінанта. Тут навіть пропущено дієслово-зв'язку. Перед нами констатація, витвір більше емоційного, душевного, внутрішнього, ніж суто вербального світу. Просто й афористично — "Майже ніколи не навпаки". Назва як метафора — символ, як констатація і надія. Стверджувальне "ніколи" ґрупується з обнадійливим "майже", "навпаки" (перевернутість світу) — з "не". Мовні структури граються з читачем, але це не просто гра. Це — розуміння в кінці логічного словесного лабіринту страшної істини. А акцент кожний читач поставить свій" (5, с.4).

Цікавими в цьому романі є й назви розділів: "Чотири — як рідні — брати", "Будьте здорові, тату", "Гойданка життя". Три розділи — три новели — три драматичні сцени. Назва першої новели "Чотири — як рідні — брати" дезорієнтує читача, бо в ній Андрій допомагає вбивати свого найменшого брата Дмитрика, а троє братів — Павло, Оксентій і Андрій — розсварилися поміж собою за землю. Авторка, очевидно, йде тут за італійським письменником і літературознавцем Умберто Еко, який стверджував: "Назва повинна заплутувати думки, а не дисциплінувати їх" (6, с.112).

Заголовок другої новели "Будьте здорові, тату" — це віншування, тост-подяка батькові молоді. І він також не є однозначним. "Невдатний до жінки" Іван Варварчук сміється з батька невинної "як цвіт яблуневий у травні" своєї нареченої Петруньки, наливаючи горілку-"подяку" в дріявий весільний келишок. Зять паплюжить Гаврила Дячука, публічно ганьбить його доньку Петруню. Юна дружина була незаймана і молодому треба було для подяки її батькові вибрати келишок із цілим дном, а він почастував тестя келишком, у якому було просвердлене дно — натяк на нецноту нареченої.

Назва третьої новели "Гойданка життя" — вишукана метафора про три періоди кохання Мариньки —

цісарівни, Мариньки — богодухої, Мариньки — святої душі.

Кожен заголовок має своє енергетику — сильну, слабку, помірну. Заголовок як живе джерело; може вдовольнити спрагу або ж ні. Якщо письменникові одного заголовка видається замало, він пропонує підзаголовки. Скажімо, перший в українській літературі твір про проблеми життя і смерті в межах філософської системи екзистенціалізму "Поза межами болю" Осипа Турянського має підзаголовки "Картина з безодні". І хоча критики й друзі письменника твердили, що сама назва "Поза межами болю" чудова й титанічно жаклива, схожа на корали з діамантами роси і краплинок живої людської крові; подає виразний малюнок соціального пекла на землі, авторові хотілося увиразнити створені ним жакіття дійсності Першої світової війни.

Осип Турянський для посилення трагедійних мотивів переходу полонених через албанські гори "дорогою смерті" (серби взяли в неволю 60 тисяч, 45 тисяч бранців загинуло, а 15 тисяч вціліло — серед них і автор роману; разом із полоненими австрійцями, українцями, поляками, угорцями вмирили і сербські солдати-конвоїри) добирає ще й підзаголовки "Картина з безодні", де ключовим є образ-символ безодні. Це світовий символ. За етимологічним словником української мови, слово безодня утворене з прийменника *без* і основи іменника *дно* означає "дуже глибоко". Читач розуміє: безодня в творі Осипа Турянського — це не тільки прірви, провалля в горах, що жахають смертю, а ще й страхітливий психологічний стан персонажів, які перебувають у відчаї, безнадії.

Безодня не лише ззовні, але й всередині кожного, хто йшов дорогою смерті. Всупереч волі й розуму, безодня, підіймаючись з глибин підсвідомого, шалено проривається у свідомість, затьмарює її та визначає трагічність незворотного перебігу подій. І хресний шлях страдницьких душ, блукання безоднею сприймається реципієнтами як дорога смерті.

Іван Багряний своїй повісті "Огненне коло" дає підзаголовки "Повість про трагедію під Бродами".

Огненне коло — це щільне й міцне оточення, стрільба вогнепальної зброї з усібіч, пожежі, спричинені боями, "вогненний ураган". Асоціативне сприйняття назви твору: Україна в огні, Україна в лещатах апокаліпсису, українці, які мріяли принести "на вістрі меча свободу своєму народові", у вогненному колі, серед ворожих сил, їх бомблять і радянські й німецькі літаки. У підзаголовку "Повість про трагедію під Бродами" слово трагедія є головним і означає нещастя, страшну подію, безвихідь, що веде до загибелі. Можна було б, скажімо, скористатися словом *поразка*, але автор вибирає поняття значно вагомніше.

Для Багряного важливіше не поразка сама по собі, а те, що українці ведуть братовбивчу війну, нищать себе як цілісний національний організм (одні в лавах і мундирах війська радянського, а інші у шеренгах і строях війська німецького). "Абсурдність", "огида" і "біль" — три головні форми трагедійного зображення світу в Івана Багряного.

Читач не може сприймати повість інакше, як прихід великої скорботи, й тлумачити означений в повісті "універсум" інакше як "трагіфіційований". "Огненне

коло" — твір про трагедію галицької юні, що в лавах дивізії "Галичина" була знищена під Бродами. Криваві, солоні від поту й крові Броди завжди залишаться символом боротьби українського народу за правду, волю й власну державу.

Робота над заголовком художнього твору з майбутніми учителями літератури має проводитися не епізодично, а систематично під час вивчення різних дисциплін: літературознавства, теорії літератури, історії літератури та інших мистецьких предметів, спрямованих на узагальнення та поглиблення естетичної, художньої, культурологічної компетенції.

"Входження" в семіотичні, культурологічні поля заголовків художніх творів може відбуватися у процесі використання різних форм вивчення літератури: на лекціях, семінарських і практичних заняттях, диспутах, літературно-мистецьких вітальнях, літературних екскурсіях, конкурсах ерудитів (знавців української літератури), авторських презентаціях художньої книги.

Ознайомлення студентів із заголовками багатьох художніх творів виносить на самостійне опрацювання. Майбутні вчителі літератури повинні розуміти поставлене перед ними завдання й відчувати особисту відповідальність за його виконання.

Усі форми вивчення літератури можуть бути продуктивними для осягнення заголовків майбутніми вчителями, якщо від викладачів мистецьких дисциплін йтимуть настанови на серйозне вивчення цього позасюжетного елемента й створюватимуться оптимальні умови для роботи над назвою тексту.

Робота над заголовками має спрямовуватися на досягнення загальної мети — розуміння авторського задуму, осмислення змісту й моделі твору, засвоєння його образів та мови.

Працювати із заголовками твору доцільно на вступних, а ще краще на підсумкових заняттях, коли викладач і студенти мають можливість більш детального аналізу цього позасюжетного елемента. Викладачі повинні знати, що на підсумкових заняттях розглядати назву твору методично правильно, адже тільки після визначення художньої системи, теми, проблематики, образної системи, ідеї, мовного багатства тексту можна повністю осягнути усі смисли заголовка. Проте не треба забувати, що назва художнього твору — це ключ до його інтерпретації. І якщо ми розпочинаємо аналітичну роботу над художнім твором з аналізу заголовка або бодай коментаря до нього, то ми активізуємо емоційно-образне мислення, готуємо студентів до правильного й глибокого сприйняття тексту.

Отже, працювати із заголовком можна на різних етапах вивчення художнього твору. Утворюється так зване зачароване коло: і без аналізу назви тексту часто не можна проводити поглиблену аналітичну роботу з твором і детальний аналіз заголовка можливий лише після повного прочитання тексту й ознайомлення з його зовнішньою і внутрішньою організацією. Аналіз назви на різних етапах вивчення тексту сприятиме вихованню кваліфікованого читача.

Успіх роботи з назвою твору залежить від педагогічної майстерності викладача, рівня наявних у студентів читацьких умінь, цілеспрямований розвиток яких має етапний характер. Якщо на початку форму-

вання вмінь аналізувати заголовок викладач дає якнай-детальніше пояснення до великої кількості навчальних завдань, що їх мають розв'язати студенти, то старші курси філологічного факультету уже менше потребують чітких приписів для прочитання знаків і кодів назви твору.

Робота над заголовком художнього твору буде результативною, якщо:

1. Враховувати специфіку аналізу епічних, драматичних, ліричних та ліро— епічних текстів.

2. Інтегрувати знання з теорії, історії літератури, інших мистецтв та читацькі уміння студентів. Максимально мобілізувати наукові досягнення студентів у царині літературознавчих дисциплін.

3. Організувати сприятливі умови для ведення студентами діалогу з текстом художнього твору (з автором, персонажами), із викладачем, членами студентського колективу; виявлення ціннісно-сміслового значення прочитаного, доведення, що заголовок твору — це душа його, мікроанотація тексту, ключ до його інтерпретації. Специфіка навчального діалогу і система дискурсів на заняттях літератури має будуватися на культурологічних засадах.

4. Методи і прийоми роботи з заголовком твору можуть бути найрізноманітнішими: евристичний метод, дослідницький, створення проблемної ситуації, аналіз літературознавчих праць, в яких коментується назва епічного, драматичного, поетичного тексту, зіставлення авторських заголовків, якщо їх було два або декілька, і визначення кращого із них, добір власних заголовків до вивченого тексту і вмотивування свого вибору, зіставлення авторського і власного позасюжетного елемента, добір можливих підзаголовків до авторських назв, діалог студента з письменником щодо вибору назви художньої одиниці, відгук про заголовок твору (має сильну чи слабку магію, імпонує, не подобається...), самостійний добір епіграфів до тексту і його заголовка, формулювання запитань до заголовка типу: "Який художній прийом покладено в основу заголовка?", "Яким настроєм пройнятий заголовок твору?", "Чи запропонували б Ви іншу назву твору? Свою думку аргументуйте", культурологічний аналіз заголовка через прочитання його знаків і кодів, мікродіалог про авторський задум назви твору (діалог між "Я" і письменником), мікродіалог про образний зміст і заголовок, монолог про семіотичний простір заголовка.

5. Усі методи, прийоми, види робіт над заголовком художнього твору мають скеровувати майбутнього вчителя літератури на творчість, на продукування цікавих художніх ідей. Студентів бажано залучати до виконання творчих ігрових ролей: вони мають відчувати себе учителями і змоделювати фрагменти уроків літератури, на яких аналізуються заголовки художніх творів. Це сприятиме розвитку технологічного мислення і впровадженню практичної діяльності.

Бажано доручати майбутньому вчителю літератури виконувати роль художника-ілюстратора епічного або художника-декоратора чи художника-сценографа

драматичного твору. Основне призначення ілюстрацій, декорацій — образне, наочне пояснення, почасти і доповнення тексту, а отже, і його інтерпретація. Своїм "словесним", графічним і живописним ілюстраціям студенти придумують назви, пояснюють їх, а також доводять, чим різняться назви літературних і образотворчих текстів.

Якщо специфіка художнього твору дозволяє, то студентам, які закінчили музичні школи, доцільно пропонувати ролі композиторів, це активізує зображально-виражальний потенціал тексту на занятті і його дію на читача, розширює уявлення про художній твір як культурний універсум.

Цікаво доручати студентів ролі режисера, який знімає фільм за твором, що вивчається. Даючи завдання підготувати режисерську концепцію кінематографічного тексту, просимо подумати над назвою майбутньої кінострічки. "Режисерові" можна поставити такі запитання:

1. Здійснити "прогулянку" літературним текстом, щоб розкодувати заголовок.

2. Чи дозволяють закони кінематографічного мистецтва зберегти літературну назву, чи необхідно глядачеві фільму запропонувати нову?

3. Чи не хотіли б Ви перед переглядом фільму оголосити конкурс на кращу назву кінострічки?

4. Якщо так, то чи допоміг би Вам цей конкурс під час удосконалення (остаточного монтажу) фільму? Свою думку обґрунтуйте.

Аналітична робота з заголовком твору — це проникнення в його художній космос, який утворюють різні структури — від понять і образів до мотивів, сюжету і різних шарів культури. Під час розгляду назви твору працює не лише пам'ять, а й уява, формується образне мислення студентів, у центрі їхньої уваги не тільки текст, а й підтекст, який треба вміти розкодувати й насолодитися асоціативною енергією. Це формує вдумливого майбутнього учителя літератури, творчу особистість.

Література

1. Іваничук Роман. Моя кунсткамера. — Львів: Срібне слово, 2009. — 252с.
2. Дзюба Іван. Пишется "Велика книга нашого народу"...// Костенко Л.В. Берестечко: іст. роман /Авт. післям. І Дзюба, В. Панченко; іл. С. Якутовича.— К.:Либідь, 2010.— С. 185 — 205.
3. Матіос Марія. Вирвані сторінки з автобіографії. — Львів: ЛА "Піраміда". 2010. — 368 с.
4. Вічна загадка любові: Літературна спадщина Григора Тютюнника / Упоряд. Л.Я. Шевченко. — К.: Рад. письменник, 1988. — 496 с.
5. Дроздовський Дмитро. Загибель українського Мокондо, або "Майже ніколи не навпаки" // Дзеркало тижня. — 2007. — 1—7 грудня. — № 46 (675).
6. Эко Умберто. Заметки на полях "Имени Розы" // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. — 2002. — № 5—6. — С. 112—120.

В статье исследуется специфика подготовки студентов к работе над заглавием художественного произведения.

Ключевые слова: заголовок, підзаголовок, творчість.

The author of this article analyzes the characteristics of students to work on the heading of fiction.

Keywords: title, subtitle, creativity.